

**INSTITUSIONAL OMILLAR O'ZBEKISTON HUDUDLARI EKSPORT
SALOHIYATINI RIVOJLANTIRISH VOSITASI SIFATIDA (QISHLOQ
XO'JALIGI MISOLIDA).**

Matyakubova Umida

Jahon Iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti

Anotatsiya: Ushbu maqolada qishloq xo'jaligi korxonalarini modernizatsiyalash va qishloq xo'jaligida amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlarni shuningdek eksport va importni rivojlantirish.

Kalit so'zlar: Xorijiy investitsiya, tashqi savdo, milliy iqtisodiyot, prefensiya.

Xalqaro iqtisodiy aloqalarning rivojlanishi eksportning barqaror o'sishiga ko'maklashadi va bu o'z navbatida ma'lum natijalarga erishish uchun zamin yaratadi. Mamlakatning eksport salohiyatini oshirish, eksportyorlarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash, eksportbop mahsulotlar nomenklaturasini kengaytirish maqsadida amalga oshirilgan islohotlar natijasida eksportyorlar soni 6 136 taga yetdi va ular tomonidan 10 797,1 mln. AQSH dollari (nomonetar oltindan tashqari) qiymatidagi (2022- yilning mos davriga nisbatan 9,2 % ga ko'paydi) tovar va xizmatlar eksport qilinishi ta'minlandi. Qishloq xo'jaligi tarmoqni yanada barqarorlashuvini, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini etishtirishni ko'payishiga, resurslardan unumli foydalanishga, yangi ish o'rinlarining paydo bo'lishiga olib keladi va pirovardida qishloq xo'jaligini rivojlanishini ta'minlashda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Tadqiqot maqsadi – mamlakat qishloq xo'jalik korxonalarini modernizatsiyalash tizimini takomillashtirish bo'yicha ilmiy taklif va amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqot predmeti. Qishloq xo'jalik korxonalarini modernizatsiyalash bilan bog'liq iqtisodiy munosabatlar tadqiqotning predmetini tashkil etadi.

Qishloq xo'jalik korxonalarini rivojlanib borishi bilan birga, ularning soni va ishlab chiqarishdagi salmog'i ortib bormoqda, albatta bunday mexanizmlarni joriy etilishi yoki qishloq xo'jaligini modernizatsiyalash jarayoni sifat jihatidan yangi mahsulot olish uchun texnik yoki texnologiyalarni bevosita ishlab chiqarishda foydalanish, uning alohida tarkibiy qismlariga aylantirish bo'yicha izchil harakatlar yig'indisi hisoblanadi. Bugungi kunda mamlakatimiz qishloq xo'jaligida ishlab chiqarishga bunday kompleks yondashish tashkil

qilinmaganligi bois sohada modernizatsiyalash loyihalar bilan ishlash keng miqyosda joriy etilmagan. Bunga asosan qishloq xo'jaligining o'ziga xos xususiyatlari modernizatsiyalash jarayonga ko'rsatadigan ta'sir, modernizatsiyalashga jalb qilishning asosiy yo'nalishlari va ularni amalga oshirish stsenariylari, modernizatsiyalashni oshirish yo'llari, modernizatsiyalash faoliyatni, jarayonni, salohiyatni, tavakkalchilikni boshqarish bo'yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar etishmasligi sabab bo'lmoqda. Bunda shuningdek, qishloq xo'jaligi mahsulotlari fermer xo'jaliklar tomonidan etishtirilayotgan sharoitda fan-texnika yutuqlariga asoslangan modernizatsiyalash loyihalarning shakllanishi hamda mahsulot raqobatbardoshligini oshirish va shundan kelib chiqib, agrar siyosatni takomillashtirish muammolari etarlicha o'rganilmaganligining ham ta'siri bor. Qishloq xo'jaligini jadal va to'liq rivojlantirish uchun ishlab chiqarish modernizatsiyasini qo'llash talab qilinadi. Buning uchun er va mehnat resurslari imkoniyatlaridan to'liq foydalanish, qishloq xo'jaligi ekinlarini ekish, parvarishlash texnologiyalarini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish, tarmoqning moddiy-texnika bazasi talab darajasida mustahkamlanishiga erishish zarur. Hozirgi vaqtda iqtisodiyotning modernizatsiyalash imkoniyati yanada oshirish va shu asosda iqtisodiy o'sishning sifat ko'rinishiga o'tish muhim hisoblanadi. Bunda ishlab chiqaruvchilar bozor faoliyatining iqtisod zamonaviylashgan sharoitdagi yutuqlariga bevosita bog'liq innovatsion standartlarni birmuncha o'zlashtirishadi. Mamlakat yalpi ichki daromadining uchdan bir qismidan ortiqrog'i qishloq xo'jaligining hissasiga to'g'ri keladi. Sohada 3,5 milliondan ortiq aholi ish bilan band va qishloq xo'jaligi mahsulotlarini chet elga sotishdan tushumlar O'zbekistonning umumiy eksport daromadlarining 25 foizigacha tashkil qiladi. Qishloq xo'jaligi oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarish sohasi, shu bilan birga butun mamlakat bo'ylab ko'plab qishloqlar va kichik shaharlarning iqtisodiy o'zagi hisoblanadi. Mamlakatimiz yalpi ichki mahsuloti 8 foizga o'sdi, sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi 8,8 foizga, qishloq xo'jaligi – 6,8 foizga, chakana savdo aylanmasi – 14,8 foizga oshdi. Inflyatsiya darajasi prognoz ko'rsatkichidan past bo'ldi va 6,8 foizni tashkil etdi. O'tgan yil yakunlariga ko'ra, tashqi davlat qarzi yalpi ichki mahsulotga nisbatan 17 foizni, eksport hajmiga nisbatan qariyb 60 foizni tashkil etdi. Bu avvalambor xorijiy investitsiyalar va umuman, chetdan qarz olish masalasiga chuqur va har tomonlama puxta o'ylab yondashish natijasidir. 2013-yilda iqtisodiyot sohasidagi soliq yuki 21,5 foizdan 20,5 foizga, jismoniy shaxslar uchun daromad solig'ining eng kam stavkasi 9 foizdan 8 15foizga tushirilganiga qaramasdan, davlat byudjeti yalpi ichki mahsulotga nisbatan 0,3 foiz profitsit bilan bajarildi.

Eksport qilinayotgan mahsulotlar hajmi jahon bozorida unga bo'lgan talabga ko'ra o'zgarib turadi. Ba'zida bu bizning imkoniyatimiz va rejalarimizga ham bog'liq. Misol uchun, paxta eksporti yildan yilga pastlab bormoqda. 2015-yilda 503,8 ming tonna, 2016-yilda 416 ming tonna, 2017-yilda 278,9 ming tonna, 2018-yilda esa 115,6 ming tonna xorijga sotildi. Ushbu kamayish dinamikasining sababi sifatida o'zimizda paxtani qayta ishlash hajmi ortib, tayyor yoki yarim tayyor tekstil mahsulotlari ishlab chiqarishga katta e'tibor berilayotganligini aytishimiz mumkin. O'z o'rnida, 2018-yil yakunlariga ko'ra 1,6 milliard dollarlik tekstil mahsulotlari eksport qilindi.

2022–2026 yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida "Respublikaning eksport salohiyatini oshirish orqali 2026 yilda respublika eksport hajmlarini 30 milliard AQSH dollariga yetkazish" bilan bog'liq ustuvor maqsad va vazifalar belgilab berilgan.

Respublikada yetishtirilgan qishloq xo'jaligi mahsulotlaridan meva-sabzavotlar ham xaridorgir hisoblanadi. Agarda 2017-yilda 364,2 ming tonna sabzavot eksport qilingan bo'lsa, bu ko'rsatkich 2018-yilda 670,4 ming tonnani tashkil etdi. Mevalar eksporti ham 2018-yilda 2017-yilga nisbatan o'sdi. Ya'ni, qariyb 540 ming tonnadan 560,2 ming tonnaga yetdi. Ular orasida uzum eksportida nisbatan kamayish kuzatildi. 2017-yilda qariyb 214 ming tonna uzum eksport qilingan bo'lsa, 2018-yilda bu ko'rsatkich 206,8 ming tonnani tashkil etdi.

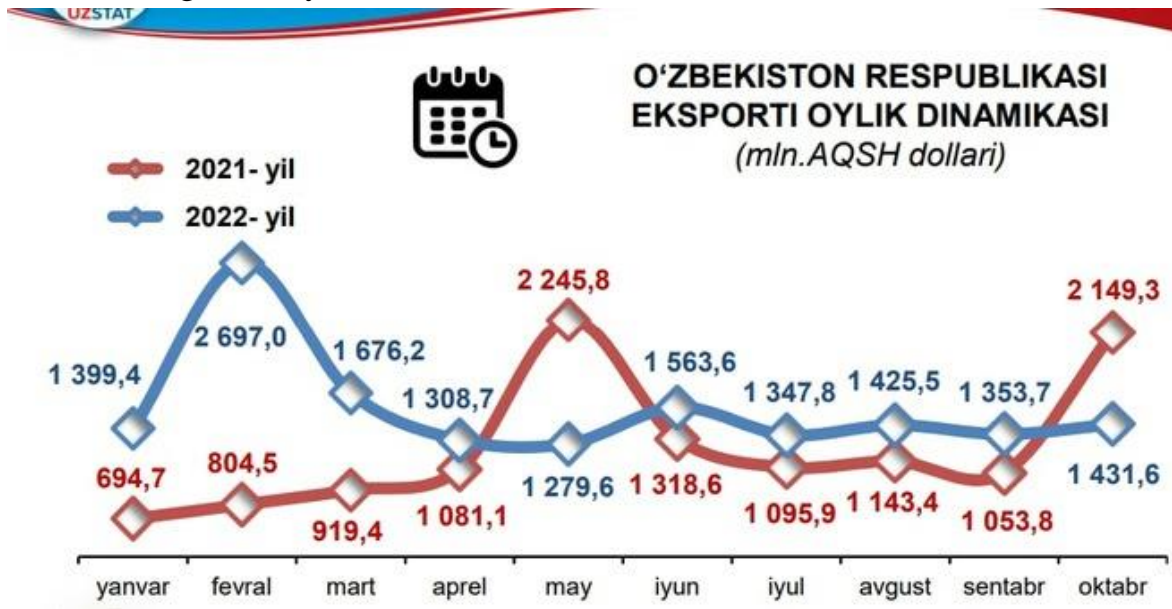
biz Yevropa mamlakatlariga ham kirib boryapmiz. Hozirga qadar meva-sabzavotlarni asosan Rossiya, Qozog'iston, Qirg'iziston kabi davlatlarga eksport qilgan bo'lsak, 2018-yil davomida Latviya, Germaniya, Polsha, Ruminiya, Italiya, Ispaniya kabi davlatlarga 11,8 ming tonnaga yaqin asosan quritilgan meva-sabzavot mahsulotlari yetkazib berildi

Eksport. Yanvar-oktabr oylarida mamlakatning eksportyorlari soni 6 586 tani tashkil etib, ular tomonidan 12,5 mlrd AQSh dollari (oltindan tashqari) qiymatidagi (2021 yilning mos davriga nisbatan 123,3% ga ko'paydi) tovar va xizmatlar eksport qilinishi ta'minlandi.

Eksport tarkibida tovarlar ulushi 78,8% ni tashkil etib, ular sanoat tovarlari (23,9%), oziq-ovqat mahsulotlari va tirik hayvonlar (8,2%) va kimyoviy vositalar va shunga o'xshash mahsulotlar (7,1%) hissasiga to'g'ri kelmoqda. O'tgan 10 oy davomida xizmatlar sohasi, sanoat tovarlari va oltin eng ko'p eksport qilingan.

Eksportning eng katta hajmi 2022 yil fevral oyida qayd etilib, 2,7 mlrd AQSh dollarini tashkil etdi. 2021 yilning shu oyiga nisbatan 1,9 mlrd AQSh dollariga ko'paydi. 2022 yil

oktabr oyida eksport hajmi 1,4 mlrd AQSh dollarini tashkil etdi va 2021 yilning shu davriga nisbatan 33,4 foizga kamaydi.

Respublika eksporti tarkibida eng yuqori ulushni Toshkent shahri 24,5% ulush bilan 3,8 mlrd AQSh dollarini, eng quyi ulushni esa Jizzax viloyati 1% ulush bilan 161,1 mln AQSh dollarini tashkil etdi.

Import. O'tgan 10 oy davomida import hajmi 24,6 mlrd AQSh dollarini va 2021 yilning mos davriga nisbatan 121,2% ni tashkil etdi. Import tarkibida eng katta ulush, mashinalar va transport asbob-uskunalari (31,6%), sanoat tovarlari (19,3%) hamda kimyoviy vositalar va shunga o'xshash mahsulotlar (13,9%) hisobiga to'g'ri keldi.

Importning eng katta hajmi 2022 yilning mart oyida qayd etilib, 2,7 mlrd AQSh dollarini tashkil etdi. 2021 yilning shu oyiga nisbatan 8,6 mlrd AQSh dollariga kamaydi. 2022 yil oktabr oyida import hajmi 2,6 mlrd AQSh dollarini tashkil etdi va 2021 yilning shu davriga nisbatan 12,6 foizga ko'paydi. Respublika importi tarkibida eng yuqori ulushni Toshkent shahri 48,4% ulush bilan 11,9 mlrd AQSh dollarini, eng quyi ulushni esa Surxondaryo viloyati 0,5% ulush bilan 130 mln AQSh dollarini tashkil etdi. O'zbekiston tashqi savdo statistikasida sherik mamlakatlarga quyidagilar kiradi: olib kirishda tovarlar – kelib chiqqan mamlakat, agar kelib chiqqan mamlakat noaniq bo'lsa, jo'natib yuborgan mamlakat. Olib chiqishda - tovarlar yuboriladigan mamlakat hisoblanadi. 2023- yilning yanvar-avgust oylarida MDH mamlakatlariga eksportning ulushi o'tgan yilning mos davriga nisbatan 5,5 % ga oshdi. 2023- yil yanvar-avgust oylarida tashqi savdo aylanmasida tovarlar

va xizmatlar eksporti bo'yicha asosiy hamkorlarimiz Rossiya, XXR, Turkiya, Qozog'iston, Afg'oniston, Qirg'iz Respublikasi va Tojikiston kabi davlatlar bo'lgan. Ularning umumiy eksportdagi ulushi 42,8 % ni tashkil etdi.

Qishloq xo'jaligi va bog'dorchilikni rivojlantirishga katta e'tibor qaratilayotgani bois eksport qilinayotgan mahsulotlar sifati va hajmi yildan-yilga ortib bormoqda. Jumladan, 2023- yil yanvar-avgust oylarida 1 246,9 ming tonna meva va sabzavotlar eksporti amalga oshirilgan bo'lib, ushbu ko'rsatkich 2022- yilning mos davriga nisbatan 1,1 barobarga yoki 142,1 ming tonnaga ko'paydi. Meva-sabzavot mahsulotlarining asosiy eksport bozorlari Rossiya (42,0 %), Pokiston (15,4 %), Qozog'iston (12,1 %) hamda Qirg'iz Respubliakasi (8,4 %) davlatlari hissasiga to'g'ri kelgan. 2023- yil yanvar-avgust oylarida oziq-ovqat mahsulotlarining asosiy qismi bo'lgan 763,6 mln. AQSH dollari qiymatidagi meva-sabzavot eksport qilindi. Bu ko'rsatkich 2022- yilning mos davriga nisbatan 16,5 % ga ko'paydi va jami eksportdagi ulushi 4,6 % ni tashkil etdi. 2022-yil yanvar – noyabr oylarida meva va sabzavotlar eksportining qiymat jihatidan eng katta hajmi Rossiya Federatsiyasiga to'g'ri keldi (meva va sabzavotlar eksporti umumiy hajmining 44,3% i), bu Qozog'iston eksport hajmidan 2,3 baravar ko'pdir. Meva-sabzavot mahsulotlarining asosiy eksport bozorlari Rossiya Federatsiyasi, Qozog'iston, Xitoy hamda Pokiston davlatlari hissasiga to'g'ri kelib, jami eksportning 80% ni tashkil qilgan. 2022-yil yanvar – oktyabr oylarida Rossiyaga \$402,2 mln. AQSh dollari qiymatidagi 453,5 ming tonna meva-sabzavot O'zbekistondan eksport qilingan. 2022-yilning yanvar – noyabr oyida bo'lsa, bu ko'rsatkich \$456,9 (+\$54,7) mln. AQSh dollari qiymatidagi 512,5 (+59) ming tonnani taskil qilgan .

2018-2022 yillarning mos davrlari bo'yicha meva-sabzavot mahsulotlari eksporti

No	Meva-sabzavot mahsulotlari eksporti	Hajmi (ming tonna)	Qiymati (mln. AQSh dollari)	1 kg meva-sabzavot mahsulotlari qanchadan eksport qilingan (mln. AQSh dollari)	Jami eksportdagi ulushi (% da)
1.	2022-yil yanvar-noyabr	1 599,8	\$1 031,4	\$0,64	5,9%
2.	2021-yil yanvar-noyabr	1 392,6	\$863,1	\$0,62	5,58%

3.	2020-yil noyabr	yanvar-	1 387,7	\$936,3	\$0,67	6,59%
4.	2019-yil noyabr	yanvar-	1 294,2	\$1 136,9	\$0,88	7,0%
5.	2018-yil noyabr	yanvar-	1 133,5	\$815,0	\$0,72	7,20%

Jadvalda keltirilgan ma'lumotlarga asosan, so'nggi 5 yil ichida hajm jihatidan eng ko'p meva-sabzavot eksporti joriy 2022-yilda 1 599,8 ming tonnani tashkil qilgan bo'lsa, qiymat jihatidan eng ko'p 2019-yili \$1 136,9mln. AQSh dollariga teng bo'lgan. Meva-sabzavot eksportining jami eksportdagi ulushi esa ushbu 2018-yilda eng ko'p, ya'ni 7,20% ni tashkil etgan.

2022-yil yanvar – noyabr oylarida meva va sabzavotlar eksportining qiymat jihatidan eng katta hajmi Rossiya Federatsiyasiga to'g'ri keldi (meva va sabzavotlar eksporti umumiy hajmining 44,3% i), bu Qozog'iston eksport hajmidan 2,3 baravar ko'pdir.

**Meva-sabzavot mahsulotlarining eksport geografiyasi
(2022-yil yanvar – noyabr)**

№	Davlatlar	Qiymati(mln. AQSh dollari)	Hajmi (ming tonna)	Ulushi (% da)
1.	Rossiya Federatsiyasi	\$456,9	512,5	44,3%
2.	Qozog'iston	\$199,3	606,6	19,3%
3.	Xitoy	\$87,4	105,6	8,5%
4.	Pokiston	\$77,0	51,5	7,5%
5.	Qirg'iziston	\$40,8	146,1	4,0%
6.	Afg'oniston	\$25,5	34,8	2,5%
7.	Turkiya	\$22,7	15,0	2,2%

Manba: Davlat Statistika qo'mitasi ma'lumotlari asosida tuzildi.

- Davlat organlari eksportbob mahsulotlar ishlab chiqaruvchi korxonalar mahsulotlarini sotish bo'yicha ixtisoslashtirilgan ulgurji bozorlar, yarmarkalarni uyushtirish va ular faoliyatlarini tashkil qilishda ko'maklashishi;
- Eksportbob mahsulotlar ishlab chiqaruvchi korxonalarning mahsulotlarini tashqi bozorlarga chiqarish, xaridorlarni izlash, shartnomalarni tayyorlash va tuzish, eksport

operatsiyalarini amalga oshirish, eksport qiluvchilarni ehtimoliy xavf-xatarlardan ishonchli himoya qilish, shuningdek, xorijiy mamlakatlarning qonunchiligi bo'yicha talab etiladigan zarur litsenziyalar, sertifikatlar hamda boshqa ruxsatnomalarni olish va to'lashda yuridik, moliyaviy va tashkiliy xizmatlar ko'rsatilishini takomillashtirish;

- Mamlakat miqyosida eksport jarayonlarini sug'urtalash mexanizmini shakllantirish.
- O'zbekiston Respublikasida eksportga yo'naltirilgan korxonalarining aksariyati o'rtacha eksport salohiyati darajasiga ega, shuning uchun ularga davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash, tashqi savdo infratuzilmasini takomillashtirish
- Viloyatda xalqaro savdosining mustahkamlanishiga tashqi iqtisodiy faoliyatni rivojlantirishning maqsadli kompleks dasturlarini ishlab chiqish va amaliyotga tatbiq etish, hududiy infratuzilmani hamda viloyatning xorijdagi vakolatxonalarini tashkil etish va modernizatsiya qilish bo'yicha ishlarning izchilligini oshirish
- Import o'rnini bosadigan mahalliy mahsulot ishlab chiqarishni qo'llab-quvvatlash bo'yicha tizimli ishlarni tashkil etish
- Mahsulotlarni xorijga elektron savdo maydonchalari orqali sotish bo'yicha ham zamonaviy mexanizmlar joriy etish
- Mahalliy eksportyor korxonalarining tovarlarini xorijiy xaridorlar tomonidan sotib olish imkoniyatini beradigan milliy savdo elektron maydonchasini ishga tushirish
- Qanday eksportchi korxonalar borligi va ularning qanday tovarlar ishlab chiqarishi to'g'risida xorijiy korxonalar ham, mahalliy korxonalar va davlat idoralari ham axborot oladigan to'liq manba mavjud emas. SHu bois har bir eksportchi korxonaga to'g'risidagi elektron axborotlar bazasini shakllantirish, ularning mahsulotlari to'g'risida to'liq ma'lumot, marketing tadqiqotlari natijalari, eksport hajmi kabi ma'lumotlarni o'z ichiga oluvchi elektron pasportni joriy etish zarur.

Xulosa qilib aytganda, hozirda ko'p ilm-fan talab qiladigan va texnik jihatdan murakkab tarmoqlarning rivojlanishi yuqori darajada globallashtirish, jahon savdo-sotiq kanallari bo'yicha, transmilliy korporatsiyalarni global ishlab chiqarish va sotish tarmoqlari orqali texnologik yangiliklar tarqalishi bilan xarakterlanadi. Ko'p ilmiy echim talab qilinadigan ishlab chiqarishni avval eksport uchun, so'ngra ichki bozor uchun tashkil qilish ko'pgina mamlakatlar iqtisodiyoti

yuksalishining asosiy omili bo'lmoqda. Mamlakat eksport salohiyatini yanada oshirish, jahon bozori talablariga javob beruvchi eksportbob mahsulotlar ishlab chiqaruvchi korxonalarini rivojlantirish yo'li bilan mamlakat eksport tarkibini sifat va son jihatdan

o'zgartirish, yuqori qo'shimcha qiymatga ega mahsulotlar ishlab chiqarish va xorijga sotishni rag'batlantirishga qaratilgan milliy eksport siyosatini amalga oshirish hozirgi kunning asosiy vazifasi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdug'aniev A.A., Abdug'aniev A.A. Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti. T.: TDIU, 2006. – 283 b.
2. Tadbirkorlarning huquqlarini himoya qilish bo'yicha o'zbekiston Respublikasining normativ hujjatlari. -T.: o'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi, 2003.
3. Xusanov R.X. Qishloq xo'jaligida iqtisodiy isloxotlar va agrar iqtisodiyot. – T.: Yagi asr avlodi, 2004. – 205 b.
4. O'murzoqov O'.P. va b. Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti. T.: "Iqtisod-moliya", 2008.-87-89 b
5. Теоретические основы и модели долгосрочно макроэкономического прогнозирования. Под. Ред Ю.В. Яковца – М.: МФК, 2004
6. Umurzoqov U.P., Toshboev A.J., Toshboev A.A.Fermer xo'jaligi iqtisodiyoti. T.: "Iqtisod- moliya" 2007. – 226 b
7. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik: tashkil etish, rejalashtirish, boshqarish. O'quv qo'llanma, mualliflar jamoasi. T.: «Fan va texnologiyalar» -2005

Internetdagi saytlar

8. www.gov.uz
9. www.stat.uz
10. www.tfi.uz
11. www.lex.uz